

Περιεχόμενα

Πρόλογος των επιμελητών	9
<i>Γιώργος Αλεξιάς, Μανόλης Τζανάκης, Αίγλη Χατζούλη</i>	
Εισαγωγή: Ιχνεύοντας το σώμα	19
<i>Ντιάννα Τράκα</i>	
Το ευγονικό όραμα για την κοινωνία και η διαχείριση των κοινωνικών ανισοτήτων μέσω της βιολογικής πολιτικής	53
<i>Σεβαστή Τρουμπέτα</i>	
Επιτηρούμενο σώμα, ιατρική επιστήμη και ηθικός πανικός στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913)	81
<i>Μάνος Σαββάκης</i>	
Μια κοινωνιολογική ανάλυση της σύγχρονης γενετικής: ο ιατρικός λόγος ως μορφή βιοπολιτικής	109
<i>Γιώργος Αλεξιάς</i>	
Η εμπειρία της βιοϊατρικοποίησης και η ανάδυση του βιοϊατρικού-βιοκοινωνικού σώματος: αντλώντας από το παράδειγμα της θαλασσαιμίας	143
<i>Αίγλη Χατζούλη</i>	
Προσφέροντας ελπίδα: τεχνολογίες σώματος στην ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή	181
<i>Βενετία Καντσά</i>	
Υποστήριξη ατόμων με άνοια: Οι τεχνολογίες παρακολούθησης παρέχουν φροντίδα ή απλώς επιτήρηση;	207
<i>Athena McLean</i>	

Ζώνες εγκατάλειψης: η εξώθηση των αδύναμων ηλικιωμένων από τους χώρους κρατικής παρέμβασης	251
<i>Γιώργος Κωστακιώτης</i>	
Σαν μέσα από ένα «μαύρο κουτί»: εθνογραφικές εικόνες και απορίες γύρω από την ψυχιατρική θεραπευτική πρακτική	285
<i>Κώστας Γκούνης, Kim Hopper, Brenda Roche</i>	
Γκρίζες ζώνες και μετρημένη ελευθερία: διαπραγματεύσεις καθημερινών ζητημάτων σε έναν ξενώνα ψυχιατρικής φροντίδας	303
<i>Κατερίνα Τζάρτα</i>	
Αυτοεπιτήρηση και διακυβέρνηση του εαυτού στη μετα-ασυλική εποχή της ελληνικής ψυχιατρικής	335
<i>Μανόλης Τζανάκης</i>	
Βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων	365

Πρόλογος των επιμελητών

Γιώργος Αλεξιάς, Μανόλης Τζανάκης, Αίγλη Χατζούλη

Η παλιά δύναμη του θανάτου που ήταν το σύμβολο της κυρίαρχης εξουσίας καλύπτεται τώρα προσεκτικά από τη χειραγώγηση των σωμάτων και την υπολογιστική διαχείριση της ζωής. Ραγδαία ανάπτυξη, στη διάρκεια της κλασικής εποχής, των διαφορών κλάδων –σχολεία, κολέγια, στρατώνες, εργαστήρια· εμφάνιση, επίσης, στο πεδίο της πολιτικής πρακτικής και των οικονομικών παρατηρήσεων, των προβλημάτων της γεννητικότητας, της μακροζωίας, της δημόσιας υγείας, της κατοικίας, της μετανάστευσης· έκρηξη, δηλαδή, πολλών και διαφορετικών τεχνικών για να επιτευχθεί η καθυπόταξη των σωμάτων και ο έλεγχος των πληθυσμών. Ανοίγει έτσι η εποχή μιας «βιο-εξουσίας».

Michel Foucault, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*.

1. *Η δίψα της γνώσης*, Αθήνα: Ράππας, 1982, σ. 171.

Όταν μιλά κανείς για το σώμα δοκιμάζει μια περιήγηση στον κόσμο των σκιών και των δυσδιάκριτων μορφών, ένα στοχασμό στις διασταυρώσεις της φυσικής και της κοινωνικής ιστορίας. Η συστηματική ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών με τη μελέτη του σώματος τις οδήγησε σε ένα πεδίο που τα ίδια τα όριά του είναι υπό διακύβευση, στο σταυροδρόμι της φύσης με τον πολιτισμό, εν ολίγοις σε ένα χώρο σφοδρών αντιπαραθέσεων, επιστημολογικών, εννοιολογικών, ενίοτε πολιτικών. Η στροφή του ενδιαφέροντος σε αυτές τις διασταυρώσεις μάς αναγκάζει να ξανασκεφτούμε τον τρόπο με τον οποίο ο Marcel Mauss (1979, 2004) προσδιόρισε το αντικείμενο της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού

αιώνα, αναθέτοντάς τους την ευθύνη της μελέτης των «ολικών κοινωνικών φαινομένων». Τα φαινόμενα αυτά δεν μπορεί να αναλυθούν με πληρότητα στα επιμέρους οντολογικά συστατικά τους, το βιολογικό, το ψυχικό και το κοινωνικό, παρά μόνο στις διακλαδώσεις τους, στις ιστορικές μορφές συσχέτισής τους. Μορφές υποκειμενικότητας, πρακτικές του σώματος και κοινωνικές παραστάσεις διεισδύουν οι μεν στις δε, δημιουργώντας θεσμούς και καθεστώτα αλήθειας βάσει των οποίων τα άτομα σχετίζονται με το σώμα τους, με τον ίδιο τους τον εαυτό και με τον Άλλο, επιχειρώντας να νοηματοδοτήσουν το παρελθόν τους, να σχεδιάσουν τη βιογραφία τους, να ελέγξουν την καθημερινότητά τους και να προβλέψουν το μέλλον.

Αδιαμφισβήτητο το σώμα έχει ιστορία. Αυτό σημαίνει ότι είναι εμποτισμένο με ατομικές και συλλογικές επιθυμίες και στοχοθεσίες, ενίοτε αντικρουόμενες, ότι διέπεται από κανονιστικά πρότυπα και ότι υπόκειται σε πολιτισμική μορφοποίηση (Kleinman, 1980· Κωστής, 1995· Λούκος, 1992). Τα σώματα συνιστούν, ως εκ τούτου, χωρικές και συμβολικές ενότητες εντός των οποίων εκφράζονται αντίρροπες δυνάμεις κοινωνικές, βιολογικές, ψυχολογικές. Αυτές τις δυνάμεις καλούνται να αποκρυπτογραφήσουν οι κοινωνικοί επιστήμονες κατανώντας τις συνέπειές τους, εξηγώντας τις λογικές τους, καταγράφοντας τον τρόπο με τον οποίο αποκρυσταλλώνονται στην καθημερινότητα. Το σώμα πρωταγωνιστεί τόσο ως πεδίο λειτουργίας αξιακών συστημάτων όσο και ως φορέας δράσης, ιδιαίτερα όταν νοείται το ίδιο ως αξία, κατά τη διαδικασία προσδιορισμού της ανθρώπινης κανονικότητας. Τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα το κανονικό σώμα παραπέμπει σε αμφισημίες, οι οποίες οξύνονται όταν η αντίληψη περί πλαστικότητας και υβριδικότητας του σώματος διεισδύει στο πεδίο της καθημερινότητας διά μέσου της τεχνολογικοποίησής του καθώς και της κυρίαρχης ιδέας ότι είναι δυνατά η αλλαγή του, η τροποποίησή του, ο έλεγχός του, η συνολική διαχείρισή του. Στην ιστορική περίοδο της ύστερης νεωτερικότητας το σώμα γίνεται αντιληπτό ως το βασικό μέσο για τον αυτοπροσδιορισμό του εξατομικευμένου ατόμου και συγχρόνως ως το κύριο σημείο εφαρμογής βιοπολιτικών που αποσκοπούν στο συνολικό του έλεγχο. Αυτή η διπλή υπόσταση είναι κομβικής σημασίας για την κατανόηση των μορφών, των λόγων και των τρόπων που πλαισιώνουν τις αναδυόμενες υποκειμενικότητες, κανονικότητες και τύπους κοινωνικότητας της εποχής μας.

Η αντίληψη περί υβριδικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης και η κυριαρχία αυτής της αντίληψης στην καθημερινότητα είναι αποτέλεσμα των μετασχηματισμών που έχει υποστεί ο ιατρικός θεσμός. Σε κάθε περίπτωση, το σώμα στις νεότερες κοινωνίες δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας εκ μέρους των κοινωνικών επιστημών δίχως να εξεταστούν οι τρόποι παρέμβασης της σύγχρονης βιοϊατρικής στις κοινωνικές σχέσεις, στην ίδια την υποκειμενικότητα. Οι θεραπευτικές πρακτικές, διά των οποίων σμιλεύονται οι νεωτερικές παραστάσεις για το σώμα, συνδέονται εκ των πραγμάτων με τον κοινωνικό έλεγχο και την επιτήρηση τόσο ατομικών συμπεριφορών και αποκλίσεων όσο και ευρύτερων πληθυσμιακών ομάδων, στο βαθμό που η λειτουργία των σωμάτων, η παθολογία και η υγεία τους τίθενται στο επίκεντρο του ιατρικού ενδιαφέροντος. Η ανάπτυξη της σύγχρονης γενετικής και των συνακόλουθων επεμβατικών βιοτεχνολογικών θεραπευτικών πρακτικών δημιουργεί ρήγματα στις καθιερωμένες μέχρι πρότινος αντιλήψεις περί φύσης, καθιστώντας λιγότερο ξεκάθαρη τη διάκριση μεταξύ φυσικού και τεχνητού, μεταξύ μόνιμου και μεταβλητού, μεταξύ κανονικού και υγιούς. Η προσπάθεια για συστηματική καταγραφή των κληρονομικών γνωρισμάτων με σκοπό αφενός τον έλεγχο των γενετικών παθήσεων και αφετέρου την παρέμβαση σε καταστάσεις που πριν θεωρούνταν φυσικές, όπως το γήρας ή και ορισμένες ψυχοσυναισθηματικές εκδηλώσεις, αποτελεί έκφανση της σύγχρονης βιοϊατρικής θέασης της ζωής. Επομένως, η μελέτη της προσπάθειας αυτής μπορεί να αναδείξει ορισμένες βασικές διεργασίες που αναπτύσσονται στο εσωτερικό των κοινωνιών της ύστερης νεωτερικότητας και οι οποίες αφορούν τους τρόπους πρόσληψης και τις πολιτικές ελέγχου του σώματος (Παπαγαρουφάλη, 2012). Τέτοιες έρευνες μπορεί να συνεισφέρουν στην κατανόηση της εξάπλωσης, της εφαρμογής και της οικειοποίησης, από τα ίδια τα άτομα, της σύγχρονης βιοϊατρικής παράδοσης.

Είναι σίγουρο ότι στο πεδίο της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας του σώματος μένει να γίνουν πολλά ακόμη αναφορικά με τη διερεύνηση τόσο του τρόπου με τον οποίο βιώνονται οι ασθένειες όσο και των παραστάσεων και των τεχνικών που διαμεσολαβούν το βίωμα αυτό, αναφορικά με τους μετασχηματισμούς του ιατρικού θεσμού, τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτικές υγείας τροποποιούν τη σχέση κοινωνίας, σώματος και υποκειμενικότητας. Ο παρών συλλογικός τόμος περιλαμβάνει κείμενα που ιχνεύουν επιμέρους διαστάσεις

του τρόπου με τον οποίο το σώμα τίθεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος κοινωνικών πολιτικών και θεσμών, τεχνολογιών και ιδεολογιών, που αποσκοπούν στην αρωγή, στη θεραπεία, στην ευημερία και διά μέσου αυτών στον κοινωνικό έλεγχο. Η συλλογική αυτή προσπάθεια δεν επιδιώκει να δώσει ένα πλήρες σώμα μελετών, ούτε και να προαγάγει την ψευδαίσθηση περιχαράκωσης του πεδίου. Μέλημά μας εξαρχής ήταν να αναδείξουμε κρίσιμες όσο και διαφορετικές μεταξύ τους διαστάσεις της κοινωνικής μορφοποίησης του σώματος διά της επιτήρησής του από τον ιατρικό θεσμό. Για το λόγο αυτόν αποταθήκαμε σε ερευνητές και ερευνήτριες που εργάζονται συστηματικά στους εν λόγω δυσδιάκριτους χώρους, όπου το κοινωνικό, το ψυχικό και το βιολογικό συναρθώνονται, δημιουργώντας μιγαδικές οντότητες. Είναι εύκολο να μιλήσει κάποιος για διεπιστημονικότητα σε αυτόν το χώρο όπου διασταυρώνονται λόγοι και πρακτικές, βιώματα και κοινωνικοί μηχανισμοί, μνήμες και πολιτικοί ανταγωνισμοί. Όμως η διεπιστημονικότητα είναι ένας πολυχρησιμοποιημένος όρος, και ως εκ τούτου του έχουν αποδοθεί πολλές και διαφορετικές σημασίες. Η χρήση του μάλλον δυσχεραίνει παρά διευκολύνει τον επιστημονικό διάλογο. Γι' αυτό εξαρχής δηλωμένος σκοπός μας ήταν να κινηθούμε εντός του πεδίου των κοινωνικών επιστημών, στο στενό πλαίσιο που σχηματοποιούν οι κοινωνιολογικές και οι ανθρωπολογικές έρευνες. Επομένως, στα κείμενα που ακολουθούν η επιτήρηση του σώματος αναλύεται υπό την οπτική των κοινωνικών επιστημών και πιο συγκεκριμένα της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας.

Ειδικότερα, επιχειρήσαμε να κινηθούμε προς την κατεύθυνση ερευνητικών προσεγγίσεων οι οποίες εστιάζονται σε κοινωνικά πεδία όπου ήδη έχουν αναπτυχθεί και εφαρμοστεί βιοϊατρικοί μηχανισμοί που αποβλέπουν καταστατικά στη *ρύθμιση της ζωής*. Οι μελέτες που δημοσιεύονται στον παρόντα τόμο επικεντρώνονται στην ανάδειξη της πολυπλοκότητας της σχέσης μεταξύ υγείας, σώματος και επιτήρησης, και επιχειρούν να ερμηνεύσουν τόσο τον τρόπο λειτουργίας των εξουσιαστικών μηχανισμών και των διάφορων επιπέδων εφαρμογής τους όσο και την εσωτερίκευση των πολιτικών ελέγχου από τα ίδια τα άτομα. Η μέριμνα για τη διατήρηση και την προαγωγή της ζωής, η σχέση μεταξύ θεραπειών και θεραπευόμενων, ο προσδιορισμός και ο έλεγχος της μιαιρότητας, το ίδιο το σώμα και η γνώση γι' αυτό συνδέονται με οργανωμένες παρεμβάσεις που συμβάλλουν στην παραγωγή κοινωνικών παραστάσεων

για το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, το ορθολογικό και το παράλογο, το υγιές και το άρρωστο. Οι πολιτισμικές και ιδεολογικές συνδηλώσεις των θεραπευτικών πρακτικών, η ανάδειξη του σώματος σε πεδίο αμφιλεγόμενων παρεμβάσεων του ενσώματου υποκειμένου, θέτουν στο επίκεντρο το ζήτημα των διασταυρώσεων κοινωνικού, ψυχικού και βιολογικού, στον ιστορικό ορίζοντα των κοινωνιών όπου οι παραδόσεις και οι σταθερές της πρώιμης νεωτερικότητας ρευστοποιούνται (Bauman, 2009· Giddens, 1991).

Η κοινωνική φροντίδα και η φροντίδα υγείας, ως μορφές επιτήρησης και βιοπολιτικών εφαρμογών, μας αναγκάζουν να σκεφτούμε τη σχέση ιατρικής, κοινωνικής φροντίδας και ηθικής στην ιστορικότητά τους: Η ιατρική πρακτική και η κοινωνική φροντίδα ρυθμίζουν, μορφοποιούν, ελέγχουν, εντέλει επιτηρούν τη ζωή, την ίδια στιγμή που αποσκοπούν στην υποστήριξή της, στην προαγωγή της. Αυτό το αμφίσημο σημείο, το κατώφλι από τη φροντίδα στην επιτήρηση, βρίσκεται στο επίκεντρο σχεδόν του συνόλου των μελετών που δημοσιεύονται σε αυτόν το συλλογικό τόμο. Είναι αυτή η *γκρίζα ζώνη* όπου οι τεχνολογίες της επιτήρησης συνδέονται οργανικά με τα σύγχρονα κανονιστικά πρότυπα, τα οποία κατευθύνουν τα άτομα να οργανώσουν τα ίδια τη ζωή τους, να ελέγξουν την καθημερινότητά τους, να επινοήσουν τη βιογραφία τους, να σφυρηλατήσουν μια νομαδική υποκειμενικότητα, εντός της οποίας, παράδοξως, αγκυροβολούν οι νέες τεχνολογίες της επιτήρησης (Χαλκιά, 2011).

Έτσι, η πρόσκληση για συμμετοχή στο συλλογικό αυτό έργο απευθύνθηκε κατά κύριο λόγο σε Έλληνες ερευνητές και ερευνήτριες που έχουν εργαστεί πάνω σε αυτή τη διαμφισβητούμενη επικράτεια της επιτήρησης του σώματος. Επιλέχθηκαν τρεις ευρύτεροι τομείς έρευνας, βάσει των οποίων διαρθρώνεται και το βιβλίο: (α) ευγονική, γενετική και ιατροκοποίηση του σώματος, (β) κοινωνική φροντίδα και επιτήρηση του σώματος που χρήζει αρωγής, και (γ) νέες μορφές ελέγχου στη μετα-ασυλική εποχή της ψυχιατρικής.

Η γενετική γνώση συνιστά κρίσιμη διάσταση της τρέχουσας επιστημονικής ιατρικής γνώσης, η οποία καλείται να λειτουργήσει σε ένα νέο πλαίσιο, με νέα εργαλεία και έννοιες, επιχειρώντας το δομικό επαναπροσδιορισμό και υποσχόμενη την απόλυτη διαχείριση του σώματος, της υγείας και της ασθένειας, της ζωής, εντέλει της ίδιας της υποκειμενικότητας (Αλεξιάς, 2011). Η σύγχρονη γενετική έχει τις βάσεις της στην ευγονική, η οποία εμφανίστηκε ως οργανωμένο πρό-

γραμμα κοινωνικής πολιτικής το 19ο αιώνα και αποσκοπούσε στην παρέμβαση της κοινωνικής αναπαραγωγής με στόχο την επίτευξη μιας ανώτερης μορφής κοινωνικής συγκρότησης. Η ευγονική διεπόταν εξαρχής από ένα διττό χαρακτήρα, το όραμα της βελτίωσης του κοινωνικού συνόλου και την ανάπτυξη ενός τεchnοκρατικού προγράμματος καταστολής. Η πρόοδος του συνόλου στηριζόταν σε μια ιδεατή κοινωνιοβιολογική αντίληψη για την ολότητα, σύμφωνα με την οποία η ολότητα αποτελούσε άθροισμα βιολογικών υποσυνόλων, που ήταν μετονομασίες των κοινωνικών στρωμάτων (Trubeta, 2013). Γενικότερα, η ανάπτυξη πολιτικών δημόσιας υγείας κατά τη διάρκεια του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα αφορούσε μια πληθώρα από πεδία και τομείς της ευρύτερης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής (οικονομία, δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση, έργα, μεταφορές, δημόσια υγεία κ.λπ.), τα οποία προϋπέθεταν σε πολλές περιπτώσεις την ίδρυση εξειδικευμένων νοσοκομείων και τη σύμμεξη της ιατρικής με την πολιτική εξουσία, τη σύμμεξη της θεραπείας με τον ηθικό προβληματισμό (Θεοδώρου & Καρακατσάνη, 2010· Κορασίδου, 2002· Σαββάκης, 2008).

Εάν η παραδοσιακή ευγονική επικεντρώθηκε στη συμπεριφορά και στην ηθική της διάσταση, η «νέα ευγονική», όπως έχει χαρακτηριστεί από ορισμένους ερευνητές η σύγχρονη γενετική, επικεντρώνεται στο σώμα καθαυτό. Ο γενετικός ιατρικός λόγος συνιστά ακραιφνή βιοπολιτικό μηχανισμό, ο οποίος οδηγεί στην τροποποίηση της ίδιας της έννοιας του υποκειμένου. Το σώμα μετατρέπεται σε βιολογικό υλικό που συνδέεται με τα σώματα των συγγενών, των προγόνων και των απογόνων (Alexias, 2008· Αλεξιάς, 2011). Η νέα γενετική γνώση, με τη συνδρομή των νέων τεχνολογιών, παράγει ένα νέο τύπο υποκειμένου ο οποίος προϋποθέτει και παράγει τον αυτοέλεγχο και την υποταγή στο γενετικό λόγο και την κοινοποίηση της γενετικής γνώσης, αναδεικνύοντας ένα νέο διευρυμένο τρόπο λειτουργίας της βιοεξουσίας (Lemke, 2011· Palsson, 2007). Η μορφή υποκειμενικότητας που αναδύεται σε σχέση με τη σύγχρονη εκδοχή του βιοϊατρικού-βιοκοινωνικού σώματος εμπεριέχει την αυτοεπιτήρηση και την επιλογή ως βασικά της χαρακτηριστικά, και υλοποιεί, έστω εν μέρει, τη νομαδική υποκειμενικότητα (Beleuze & Guattari, 1981). Ο φαινομενικά και επί του παρόντος υγιής καθίσταται *δυνητικά μελλοντικός πάσχων* και βρίσκεται αντιμετώπος με μια πληθώρα πληροφοριών, παραγόντων κινδύνου, επιλογών και διλημμάτων σχετικά με το καταλληλότερο μοντέλο ζωής. Καλείται να αυτορ-

ρυθμιστεί, να οριοθετήσει συμπεριφορές και να αλλάξει συνήθειες, να επιλέξει προληπτικές θεραπείες και διαγνωστικές πρακτικές, να αναλάβει την ευθύνη της υγείας του, εντέλει να μετακινείται διαρκώς σε αντικρουόμενα πεδία γνώσεων και πρακτικών, προσπαθώντας να διατηρήσει ένα είδος ρευστής ακεραιότητας. Κατά συνέπεια, η ενασχόληση με την υγεία συνάδει με μια πρακτική του εαυτού και μια μορφή υποκειμενικότητας ανοιχτές σε πολλαπλές επιλογές και πολλαπλές αναγνώσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Έτσι, η έμφαση στη γενετική βάση του σώματος καταλήγει σε ένα είδος γενετικού προσδιορισμού του εαυτού, ο οποίος εντούτοις παραπέμπει σε πολλαπλές σημασίες, συχνά αντιφατικές μεταξύ τους, θέτοντας επιπλέον ζητήματα αυτοφροντίδας σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υπευθυνοποίησης και ηθικοποίησης τόσο της ατομικής όσο και της συλλογικής συμπεριφοράς (Chatjouli, 2013· Rose, 2007· Taussig et al., 2003· Χατζούλη, 2012, 2013).

Οι μετατοπίσεις αυτές αποκτούν ακόμη πιο ασαφή και αμφισβητούμενο χαρακτήρα όταν αφορούν τη φροντίδα διαστάσεων της ζωής που δύσκολα μπορούν να ερμηνευτούν υπό την οπτική της παθολογίας ή της ψυχοπαθολογίας, όπως το γήρας και οι «δυσλειτουργίες» που το συνοδεύουν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προβληματικές που αναπτύσσονται και η ένταση που ανακύπτει όταν το μέλημα για φροντίδα υποβαθμίζει το αξιακό πρόταγμα για αυτονομία ή όταν, αντίθετα, το αίτημα για ιατρική φροντίδα απορρίπτεται με τη δικαιολογία της φυσιολογικότητας του γήρατος (McLean & Trakas, 2010). Η σύμμεξη κοινωνικής φροντίδας και πολιτικών υγείας και η ανάπτυξη αναπηρικών και άλλων κινημάτων τα οποία διεκδικούν, στο όνομα των ίσων ευκαιριών και των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, ιδιαίτερη φροντίδα και ιατρική περίθαλψη για συγκεκριμένες ομάδες πασχόντων αναδεικνύουν την αναγκαιότητα εμπλουτισμού της διάστασης της επιτήρησης με την προβληματική της αυτοεπιτήρησης, της υποκειμενοποίησης και του εξαναγκασμού για διακυβέρνηση του εαυτού. Η συζήτηση γύρω από τη σχέση εξουσίας και επιτήρησης, με αφορμή κυρίως το έργο του Foucault (1982, 1989), με βάση τις σύγχρονες μορφές βιοεξουσίας, μετατοπίζεται αναπόδραστα προς τη μελέτη των διασυνδέσεων ανάμεσα στις σχέσεις εξουσίας και στις πρακτικές φροντίδας του εαυτού.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις μετατοπίσεις, το τελευταίο πεδίο που εξετάζει ο παρών συλλογικός τόμος είναι οι μετασχηματισμοί τους οποίους έχει υποστεί

ο ψυχιατρικός θεσμός από τα μέσα του 20ού αιώνα. Οι αλλαγές αυτές έχουν τροποποιήσει το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσονται οι παραστάσεις αναφορικά με την ψυχική ασθένεια και τις θεραπευτικές παρεμβάσεις που επιχειρούν να τη διαχειριστούν (Ehrenberg, 2012). Οι τόποι της ψυχιατρικής είναι πλέον θεσμικά υβρίδια, καθώς σε αυτούς διαπλέκονται πρακτικές καθυπόταξης των σωμάτων, ιατρικές υπηρεσίες αλλά και εκπαίδευση των ατόμων με ψυχιατρικές εμπειρίες στη διαχείριση του εαυτού. Το ψυχιατρικό άσυλο υπήρξε βεβαίως εξ αρχής ένα πολιτικό εργαστήριο όπου αναπτύχθηκαν ιδέες και αντιλήψεις σχετικά τόσο με τη δημόσια υγεία όσο και με τη μορφοποίηση του σύγχρονου ατόμου (Rothman, 1971· Scull, 1993). Ωστόσο, η σύγχρονη ψυχιατρική έχει μετατραπεί σε πρωτεύοντα θεσμό υποκειμενοποίησης, σε αποτελεσματικό μηχανισμό που εκπαιδεύει το άτομο να αναστοχαστεί και να σχεδιάσει τη ζωή του (Rose, 1999). Η θεραπευτική παρέμβαση έχει μετασχηματιστεί σε κοινωνική διαδικασία μορφοποίησης της ατομικότητας, στο βαθμό που τα υπό θεραπεία άτομα καθοδηγούνται έτσι ώστε να αναπτύξουν μια πιο ενεργητική σχέση με τον εαυτό τους, υιοθετώντας συγκεκριμένες *πρακτικές του εαυτού* (Τζανάκης, 2008, 2012).

Η ιδέα γι' αυτόν το συλλογικό τόμο σφυρηλατήθηκε στο πλαίσιο ενός δικτύου κοινωνικών επιστημόνων που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στον ελληνικό χώρο. Στο δίκτυο αυτό συμμετέχουν με το έργο τους –αλλά και με τη φυσική παρουσία τους– και ανταλλάσσουν απόψεις ερευνητές και ερευνήτριες που εργάζονται στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας της υγείας, καθώς και στο πεδίο της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής. Πρώτα απ' όλα ευχαριστούμε θερμά, για τη συμμετοχή τους στο συλλογικό αυτό εγχείρημα, τους συγγραφείς του τόμου και ιδιαίτερα την Ντιάννα Τράκα, η οποία υπήρξε η εμπνεύστρια αυτής της προσπάθειας, αναλαμβάνοντας και τη συγγραφή της Εισαγωγής που ακολουθεί. Η αρωγή της καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής των κειμένων υπήρξε αμέριστη. Το βιβλίο βρήκε φιλόξενη στέγη στις εκδόσεις «Πεδίο», όπου και θεωρούμε ότι εντάσσεται αρμονικά στη σειρά «Ψυχοκοινωνιολογία της υγείας». Η συνεργασία μας με την κ. Χρύσα Ξενάκη, υπεύθυνη των επιστημονικών εκδόσεων, ήταν απρόσκοπτη, ευχάριστη και δημιουργική. Το ίδιο αρμονική και γόνιμη υπήρξε η συνεργασία μας με την κ. Αγγελική Τσαμπάζη, η οποία ανέλαβε το θαρραλέο έργο της φιλολογικής επιμέλειας, την οποία και ευχαριστούμε θερμά.

Βιβλιογραφία

- Alexias, G. (2008). "Medical discourse and time: Authoritative reconstruction of present, future and past". *Social Theory and Health* 6: 167-183.
- Αλεξιάς, Γ. (2011). *Κοινωνιολογία του σώματος*. Αθήνα: Πεδίο.
- Bauman, Z. (2009). *Πευστοί καιροί*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Beleuze, Z. & Guattari, F. (1981). *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: Ο αντι-Οιδίπους*. Αθήνα: Ράππας.
- Chatjouli, A. (2013). "Thalassaemic lives as stories of becoming: mediated biologies and genetic (un)certainities". In: T. Ingold & G. Palsson (Eds), *Biosocial Becomings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrenberg, A. (2012). *La société du malaise*. Paris: Odile Jacob.
- Foucault, M. (1982). *Ιστορία της σεξουαλικότητας. 1. Η δίψα της γνώσης*. Αθήνα: Ράππας.
- Foucault, M. (1989). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Αθήνα: Ράππας.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity*. London: Polity Press.
- Θεοδώρου, Β. & Καρακατσάνη, Δ. (2010). «Υγιεινής παραγγέλματα». *Ιατρική επιβλεψη και κοινωνική πρόνοια για το παιδί τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα*. Αθήνα: Διόνικος.
- Kleinman, A. (1980). *Patients and Healers in the Context of Culture*. Berkeley: University of California Press.
- Κορασίδου, Μ. (2002). *Όταν η αρρώστια απειλεί. Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Κωστής, Κ. (1995). *Στον καιρό της πανώλης (Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14ος-19ος αιώνας)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Lemke, T. (2011). *Biopolitics: An Advanced Introduction*. New York: University Press.
- Λούκος, Χ. (1992). «Επιδημία και κοινωνία. Η χολέρα στην Ερμούπολη της Σύρου (1854)». *Μνήμων* 14: 49-69.
- Mauss, M. (1979). *Το δώρο*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Mauss, M. (2004). *Κοινωνιολογία και ανθρωπολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- McLean, A. & Trakas, D. (2010). "Beyond impediments to caring: Toward a morality of late-life care". *Medische Antropologie* 22(1): 13-30.
- Palsson, G. (2007). *Anthropology and the New Genetics*. Cambridge University Press.
- Παπαγαρουφάλη, Ε. (2012). *Δώρα ζωής μετά θάνατον. Πολιτισμικές εμπειρίες*. Αθήνα: Πατάκης.
- Rose, N. (1999). *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. London: Free Association Books.

- Rose, N. (2007). *The Politics of Life Itself. Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-first Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothman, D. (1971). *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Scully, A. (1993). *Most Solitary of Afflictions: Madness and Society in Britain, 1700-1900*. New Haven and London: Yale University Press.
- Σαββάκης, Μ. (2008). *Οι λεπροί της Σπιναλόγκας. Ιατρική, εγκλεισμός, βιωμένες εμπειρίες (1903-1957)*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Taussig, K., Rapp, R. & Heath, D. (2003). "Flexible eugenics: Technologies of the self in the age of genetics". In: A. Goodman, D. Heath & M. Lindee (Eds), *Genetic Nature/Culture: Anthropology and Science Beyond the Two-Culture Divide* (pp. 58-76). Berkeley: University of California Press.
- Trubeta, S. (2013). *Physical Anthropology, Race and Eugenics in Greece (1870s-1970s)*. Leiden and Boston: Brill Academic Publishers.
- Τζανάκης, Μ. (2008). *Πέραν του ασύλου. Η κοινωνική ψυχιατρική και το ζήτημα του υποκειμένου*. Αθήνα: Συνάψεις.
- Τζανάκης, Μ. (2012). *Ψυχική ασθένεια και σύγχρονες πρακτικές του εαυτού. Μια μαρτυρία ζωής*. Αθήνα: Πεδίο.
- Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες βιαιότητες. Εξουσία, λόγος, υποκειμενικότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χατζούλη, Α. (2012). *Θαλασσαιμικές ζωές. Βιολογική διαφορά, κανονικότητα, βιοκοινωνικότητα. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χατζούλη, Α. (2013). «Γονεϊκότητα και κανονικότητα: βιοπολιτικές ελέγχου και αναπαραγωγικές στρατηγικές στην περίπτωση της θαλασσαιμίας». Στο: Β. Καντσά (Επιμ.), *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία* (σσ. 201-230). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.